

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата психологічних наук, доцента

Чобанян Анни Варужанівни

на дисертацію **Наволокової Олександри Олегівни**

**«Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у
немовленнєвих дошкільників»**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю **016 Спеціальна освіта** галузі знань **01 Освіта**

Дисертаційна робота Олександри Олегівни Наволокової на тему **«Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників»** є самостійним, актуальним і глибоко продуманим науковим дослідженням, що має вагоме теоретичне і практичне значення для спеціальної педагогіки, логопедії та інклюзивної освіти.

Актуальність теми наукового дослідження та зв'язок з науковими програмами. Сучасні тенденції розвитку спеціальної та інклюзивної освіти вимагають переосмислення підходів до діагностики та корекції порушень мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. Проблема мовленнєвої неактивності у дошкільників залишається складною і багатоаспектною, а відсутність мовлення у дітей зумовлює не лише порушення комунікативної функції, а й впливає на когнітивний, емоційно-вольовий та соціальний розвиток. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у комплексному підході до активізації мовленнєвої діяльності немовленнєвих дітей, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

У дисертації О.О. Наволокової вказана проблема розглядається комплексно, з урахуванням психолого-педагогічного, нейропсихологічного, психолінгвістичного і логопедичного аспектів. Авторка підходить до теми дослідження з міждисциплінарної позиції, поєднуючи глибокий теоретичний аналіз з практичними дослідженнями, що відображає сучасні наукові тренди у галузі спеціальної освіти.

Тематика роботи узгоджується з науковою проблематикою кафедри спеціальної та інклюзивної освіти СумДПУ імені А.С. Макаренка та логічно вписується у загальнонаціональний науковий дискурс щодо оптимізації корекційної допомоги дітям з порушеннями мовлення.

У дисертації **Наволокової О.О.** успішно розв'язано низку теоретичних і прикладних суперечностей, актуальних для сучасної логопедії та спеціальної педагогіки:

1. Суперечність між обмеженим мовленнєвим досвідом немовленнєвих дітей та необхідністю їх залучення до активної мовленнєвої

діяльності. Дисертантка запропонувала систему, яка поетапно формує базові передумови мовлення, активізуючи невербальну комунікацію, стимулюючи емоційно-мотиваційну сферу та формуючи готовність до мовленнєвого акту.

2. Суперечність між необхідністю стандартизованого підходу в логопедичній роботі та потребою індивідуалізації. У дослідженні запропоновано модель, яка поєднує типову структуру логопедичного впливу (етапи, блоки, компоненти) з варіативністю засобів і методів, що добираються з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

3. Суперечність між когнітивним та емоційно-особистісним компонентами мовленнєвої діяльності. У дисертації комплексний підхід реалізовано через гармонійне поєднання завдань когнітивного, моторного, мовленнєвого і соціально-емоційного розвитку, що забезпечує цілісність і результативність логопедичного впливу.

4. Суперечність між клініко-нейропсихологічним і педагогічно-методичним підходами до роботи з дітьми, які не говорять. Наволокова О.О. поєднала медико-психологічні уявлення про механізми мовленнєвих порушень із логопедичною практикою, забезпечивши міждисциплінарність у діагностиці та корекції мовленнєвої неактивності.

5. Суперечність між обсягом теоретичних напрацювань у галузі логопедії та недостатньою кількістю ефективних практичних технологій саме для немовленнєвих дітей. Дисертаційне дослідження усуває цей дисбаланс, запропонувавши авторську технологію, що пройшла апробацію в освітній практиці.

Розв'язання цих суперечностей засвідчує не лише наукову зрілість здобувачки, але й вагомий внесок у розвиток сучасної логопедичної науки та практики.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться у дисертації

У дисертації Олександри Олегівни Наволокової отримано ряд значущих наукових результатів, які комплексно розкривають суть і потенціал логопедичного супроводу немовленнєвих дошкільників. Одним із ключових досягнень дослідження є розробка та наукове обґрунтування комплексного підходу до активізації мовленнєвої діяльності у зазначеній категорії дітей, що спирається на поєднання психологічних, нейропсихологічних, педагогічних і мовленнєвих чинників. Такий підхід передбачає системну побудову логопедичного впливу з урахуванням індивідуального потенціалу кожної дитини.

У межах роботи дисертанткою було здійснено типологізацію немовленнєвих дошкільників залежно від їх психофізичних, когнітивних та

емоційно-вольових особливостей. Це дозволило визначити основні напрямки корекційного впливу, адекватні до потреб окремих підтипів дітей.

Вагомим результатом дослідження стало створення цілісної методики логопедичної допомоги, побудованої на поетапності, варіативності й інтеграції різних впливів. У методиці враховано як рівень сформованості когнітивних процесів, так і ступінь розвитку невербальної комунікації, мовленнєвих реакцій, мотиваційної готовності до мовлення, що дозволяє адаптувати логопедичну роботу до індивідуальних можливостей кожної дитини.

Ефективність запропонованої методики підтверджено результатами формувального експерименту, в якому зафіксовано позитивну динаміку показників мовленнєвої активності, розширення спектра комунікативних засобів, підвищення мовленнєвої ініціативи у дітей експериментальної групи. Аналіз кількісних і якісних даних засвідчує статистичну достовірність отриманих результатів, що свідчить про високу результативність логопедичного впливу.

Окремо наголошується на тому, що важливою умовою ефективної реалізації запропонованого підходу є залучення родин вихованців до корекційно-розвиткової роботи. Залучення батьків і створення мультидисциплінарної взаємодії значно посилює ефект логопедичних заходів, створює єдиний комунікативний простір дитини, що сприяє стійкому формуванню мовленнєвих навичок.

Загалом результати дослідження мають належний рівень наукової новизни, теоретичної обґрунтованості, підтверджені даними емпіричних спостережень та статистичного аналізу, що дає підстави вважати їх вагомим внеском у розвиток сучасної логопедичної науки і практики.

Нові факти, одержані здобувачем

У процесі дослідження О.О. Наволоковою було отримано низку нових наукових фактів, які суттєво доповнюють і розвивають сучасні уявлення про природу мовленнєвої неактивності та напрями логопедичної допомоги дітям дошкільного віку з відсутністю мовлення.

Перш за все, у дисертації було деталізовано складні форми мовленнєвої неактивності, які не обмежуються лише порушенням мовленнєвого розвитку, а є результатом взаємодії мовленнєвих труднощів із порушеннями емоційної сфери, моторної нестійкості, сенсорних розладів. Такий підхід дозволив поглибити розуміння багатофакторності причин немовленнєвості та визначити відповідні напрями комплексної допомоги.

Суттєвим нововведенням є розробка системи критеріїв оцінювання мовленнєвого реагування, яке вивчається не лише як реакція на мовленнєве

стимулювання, а як активна форма мовленнєвої діяльності дитини. Авторкою виокремлено якісні та кількісні показники, що дозволяють визначити рівень сформованості мовленнєвої ініціативи, здатність до комунікативної взаємодії, мовленнєвий темп, виразність звуків, реакції на запитання та інші характеристики, які раніше недостатньо враховувалися у традиційній логопедичній діагностиці.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Наукові результати та висновки дисертаційного дослідження О.О. Наволокової мають належне теоретичне обґрунтування, підтверджене емпіричними даними. Зміст дослідження й організація експериментальної частини свідчать про новизну роботи та її високу практичну значущість для сучасної логопедичної теорії та практики. Авторка чітко визначила науковий апарат дослідження: мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи і забезпечила їх відповідність логіці структури та змісту роботи.

У першому розділі дисертації здійснено глибокий аналіз наукових підходів до вивчення мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та визначено психолого-педагогічні основи формування мовлення у немовленнєвих дітей. Особливу увагу приділено аналізу міждисциплінарних підходів – нейропсихологічного, психолінгвістичного, логопедичного, а також системно-діяльнісного – що створює теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження.

У другому розділі подано аналіз стану мовленнєвої активності немовленнєвих дошкільників, окреслено їх типологію за характером мовленнєвих труднощів та супутніх порушень розвитку. Проведено онстатувальне обстеження дітей з метою з'ясування рівнів розвитку мовленнєвого реагування, емоційної включеності, невербальної комунікації. У межах цього розділу описано методологію емпіричного дослідження та наведено обґрунтування вибору інструментарію для оцінки динаміки змін.

У третьому розділі розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально апробовано модель комплексного логопедичного супроводу немовленнєвих дошкільників, яка передбачає активізацію мовленнєвої діяльності через інтеграцію когнітивно-комунікативних і емоційно-регулятивних компонентів. Результати формувального етапу експерименту свідчать про ефективність запропонованої системи та її позитивний вплив на становлення мовленнєвої ініціативи, комунікативних проявів і готовності до мовлення в дітей.

Загальні висновки дисертації є логічним завершенням наукового пошуку, узгоджуються з метою та завданнями дослідження, відображають реальні результати проведеного аналізу й експериментальної роботи. Вся

дисертаційна праця вирізняється методологічною чіткістю, науковою новизною, практичною спрямованістю та повнотою реалізації дослідницької ідеї.

Значення для науки і практики отриманих результатів

Результати, отримані в ході виконання дисертаційного дослідження, мають безперечну наукову новизну і суттєву практичну цінність. З наукового погляду, робота істотно розширює уявлення про механізми мовленнєвої неактивності у дітей дошкільного віку, поглиблює понятійно-категоріальний апарат логопедії та вносить конкретні доповнення до існуючих класифікацій мовленнєвих порушень. Запропонована теоретична модель поетапної активізації мовлення у немовленнєвих дітей дозволяє інтегрувати дані нейропсихології, психолінгвістики та спеціальної педагогіки в цілісну систему логопедичної допомоги.

З прикладної точки зору, методика, представлена в роботі, відзначається універсальністю за структурою та гнучкістю у практичному застосуванні, що дозволяє адаптувати її до широкого спектра мовленнєвих порушень, різного рівня когнітивного розвитку та психологічних особливостей дитини. Це надзвичайно важливо в умовах індивідуалізованого підходу до навчання, якого вимагає інклюзивна освіта.

Розроблена дисертанткою система вправ, структурно-логічних етапів роботи, критеріїв ефективності логопедичного впливу та механізмів залучення родини дитини створює можливості для практичного впровадження у логопедичну практику різних типів закладів: закладів дошкільної освіти, логопедичних пунктів, центрів раннього втручання, спеціальних і інклюзивних освітніх установ.

Окремого акценту заслуговує потенціал впровадження результатів дослідження в освітній процес підготовки майбутніх логопедів, дефектологів, психологів і вихователів, а також у систему післядипломної педагогічної освіти. Авторські напрацювання можуть бути покладені в основу навчально-методичних матеріалів, програм спецкурсів, тренінгів, що сприятиме підвищенню якості фахової підготовки спеціалістів.

Таким чином, наукова цінність дослідження поєднується з його реальним впливом на розвиток сучасної логопедичної практики, що дає всі підстави розглядати цю дисертацію як вагомий внесок у формування інноваційних підходів до корекції мовленнєвих порушень у дітей з особливими освітніми потребами.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Позитивно оцінюючи здобутки О.О. Наволокової в цілому, не заперечуючи самостійності, наукової новизни та прикладної значущості

дисертаційної роботи, висловимо низку зауважень та побажань, що мають конструктивний характер і можуть бути корисними у подальших наукових пошуках здобувачки.

1. У роботі запропоновано типологію немовленнєвих дошкільників, однак постає запитання: Якими критеріями Ви керувалися при виокремленні цих типів і чи можлива подальша деталізація класифікації з урахуванням нозологічних чи нейропсихологічних параметрів?

2. Важливим елементом логопедичної роботи є взаємодія з батьками, проте в дисертації лише окреслено загальні підходи до цього компоненту. Які конкретні інструменти Ви використовували для оцінки ефективності залучення батьків, і як Ви бачите можливості систематизації такої роботи?

3. У роботі спостерігається деяка термінологічна варіативність (наприклад, «мовленнєва діяльність», «мовленнєва активність», «мовленнєва ініціатива»), що може потребувати чіткого розмежування. Чи вважаєте Ви доцільним уточнення означень цих понять у подальших дослідженнях – з урахуванням міждисциплінарного контексту?

4. Методичний інструментарій, запропонований у дослідженні, є ефективним, однак подальше вдосконалення може стосуватися кількісного аналізу результатів. Чи плануєте Ви розширити діагностичний блок для охоплення широкого спектра індикаторів мовленнєвого реагування в контексті динамічного моніторингу?

Вказані зауваження не знижують наукової цінності дисертації, а радше підкреслюють її актуальність і перспективність, відкриваючи напрями для подальшого поглиблення дослідження та вдосконалення розробленої моделі.

Висновок про відповідність кваліфікаційної наукової праці чинним вимогам

Дисертаційна робота **Наволокової Олександри Олегівни** на тему *«Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників»* є завершеним самостійним науковим дослідженням, що характеризується високим рівнем наукової новизни, методологічної обґрунтованості, теоретичної цілісності та практичної значущості.

Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності **016 – Спеціальна освіта**, а результати дослідження мають істотне значення для розвитку логопедичної науки, вдосконалення методик корекційної роботи з дітьми, які не мають сформованого мовлення, та практики фахової підготовки педагогічних працівників у галузі спеціальної освіти.

Авторкою запропоновано нову модель логопедичного супроводу, яка поєднує когнітивні, комунікативні й емоційно-регулятивні компоненти;

здійснено типологізацію немовленнєвих дошкільників; обґрунтовано та апробовано ефективну методику активізації мовленнєвої діяльності. Положення, висновки та практичні рекомендації дисертації є достовірними, логічно послідовними та підтвердженими результатами експериментального дослідження.

У цілому представлена до захисту дисертація «Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 (зі змінами) від 12 січня 2022 року, а її авторка, О.О. Наволокова, заслуговує присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Рецензент

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка

Анна ЧОБАНЯН

